

Ismertetések

Null Subjects in Generative Grammar. Diachronic and synchronic perspective.

Edited by Federica Cognola & Jan Casalicchio.

Oxford: Oxford University Press. 2018.

1. Az üres alanyok jelentősége a generatív nyelvelméletben

Rizzi 1982-es tanulmánykötetében közzétett, és azóta már világhírűvé vált elméletében az állítja, hogy az olasz időjeles mondatokban látszólag érvényét veszti az addig általánosnak gondolt elv, miszerint minden időjeles mondatnak lexikális alanyal kell rendelkeznie. Ez az elv Chomsky (1981)-es műve óta Extended Projection Principle (EPP)-ként, azaz *kiterjesztett projekciós elvként* (KPE) vonult be a generatív nyelvelmélet történetébe¹. Rizzi rámutat, hogy míg az angol, német és francia mondatokban valamilyen lexikális elemnek kötelező kitöltenie az alanyi pozíciót, az olaszban (és mint azóta már kiderült, más neolatin nyelvekben is) az alanyi pozíció üresen hagyható:

(1)	*_ Has telephoned.	(angol)
(2)	*__ Hat telefoniert.	(német)
(3)	*__ A telephoné.	(francia)
(4)	___ Ha telefonato.	(olasz)
(5)	___ Ha telefoneado.	(spanyol)
- ‘Telefonált.’

Rizzi (1982) az alany elhagyhatóságát azzal magyarázza, hogy ilyenkor az alanyi pozíciót egy láthatatlan, fonológiai tartalommal nem rendelkező, de szintaktikai és szemantika tartalommal felruházott névmás, a *pro* foglalja el, amely képes az igei egyeztetés formai kívánalmainak megfelelni. Rizzi (1982) az üres alanyok elméletének megalkotásával a világ nyelveit két nagy csoportra osztja fel: azokra, amelyek üres alanyt engedélyeznek (pl. olasz, spanyol, finn, orosz) és azokra, amelyek nem (pl. angol, német, francia, izlandi).

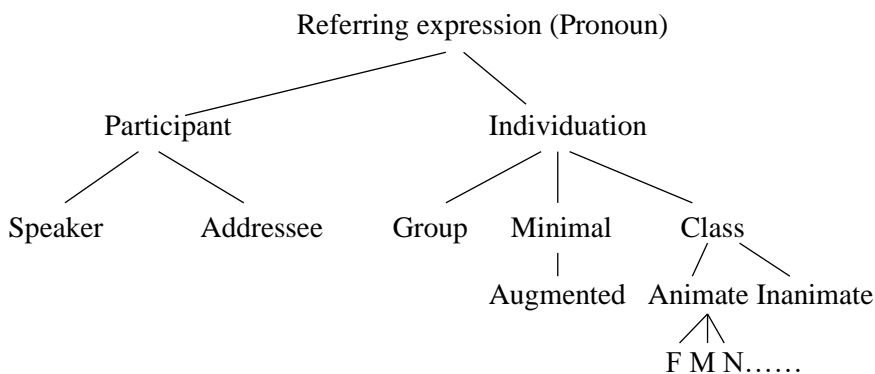
¹ EPP (*Extended Projection Principle*, Chomsky 1981) Clauses must have a subject. ‘A mondatoknak kell, hogy legyen alanyuk.’

1.1 Újabb megközelítések

Az *üres alany paraméter* (ÜAP) kezdeti sikere óta egyre több nyelvről bizonyosodott be, hogy engedélyezi az időjeles mondatok alanyának elhagyását (l. Jaeggli – Safir 1989, Haspelmath – Dryer – Gil – Comrie 2005). Ma már az üres alanyokat engedélyező nyelveket (ÜAE) további alcsoportokra osztják aszerint, hogy az üres alanyok mely fajtáinak előfordulását engedik meg az időjeles mondatokban (Roberts – Holmberg 2010). A négy fő csoport hierarchiát alkot, amelyben az *expletív üres alanyt engedélyező nyelvek* a legszigorúbbak, mivel csakis a meteorológiai intranszitiv passzív mondatokban engedélyezik az üres alanyokat. A *részleges üres alanyt engedélyező nyelvekben* az individuális referenciájú alanyok csak bizonyos feltételekkel maradhatnak némák, a generikus referenciájú üres alanyok viszont soha nem lehetnek lexikálisak. A *következetes üres alanyt engedélyező nyelvekben* éppen fordított a helyzet: az individuális referenciájú alanyok mindig elhagyhatók, a generikus referenciájú alanyok sohasem. Végül a *radikális üres alanyt engedélyező nyelvekben* bármely argumentumot lehet individuális referenciájuként avagy generikus referenciájuként értelmezni.

Az üres névmási alanyok (és egyéb üres névmási argumentumok) mondattani viselkedésének egyik lehetséges megközelítése az ún. jegygeometriai elemzés, amely Harley – Ritter (2002) jegyelméletét terjeszti ki az üres névmásokra. Ez az elmélet a névmásokat olyan maximális projekcióknak (DP-knek) tekinti, melyeknek a feje bináris szintaktikai és szemantikai jegyek geometrikusan elrendezett halmazából épül fel. Minden jegy felvehet + vagy – értéket aszerint, hogy az adott jegy jelen van-e vagy nincs:

(6) *Harley – Ritter (2002) jegygeometriai elmélete*

Az 1. és 2. személyű névmások a beszédaktus résztvevőit jelölik, tehát itt a [participant] jegy [+] értéket vesz fel. A 3. személyű névmások jelöletei nem vesznek részt a beszédaktusban, tehát [-participant] jegyűek. A [group] jegynek az egynél több egyedet jelölő (plural dual, paucal) csoportos névmások esetében van jelentősége. Eszerint az egyes számú névmás [-group] értéket vesz fel, egyéb esetben [+group] jegyű névmással állunk szemben. Hasonlóan kell eljárni a minimális, az élő, valamint a nyelvtani nem jegyekkel is.

D'Alessandro – Alexiadou (2003) ezt a jegygeometriai megközelítést alkalmazza az olasz generikus és individuális referenciájú alanyok elemzésében. Amint azt többek között Holmberg (2005, 2010) valamint D'Alessandro (2007) is megfigyelte, az olaszban az individuális referenciájú névmások szabadon elhagyhatók az időjeles főmondatokban. Az ilyenfajta üres névmások jegygeometriája pontosan úgy épül fel, mint a lexikális névmásoké. A generikus értelmezésű alanyokat viszont csakis a SI generikus névmással fejezhetjük ki:

- (7) Da qui SI vede le montagne.
-től ez SI lát a hegy
'Innen az ember látja a hegyet.'

- (8) In Italia SI beve molto vino.
-ban Olaszország SI iszik sok bor
'Olaszországban az emberek sok bort isznak.'

(olasz, Cinque 1988)

Látható, hogy a SI generikus névmás egyaránt használatos inkluzív 'az ember' jelentésben, (7), és exkluzív 'az emberek' értelemben, (8). Ezen kívül, ha a SI személytelen névmás perfektív igealakokkal együtt szerepel, akkor individuális referenciájú, t.sz. 1. személyű névmásként értelmezendő, (10):

- (9) In quell ristorante SI mangiava bene.
-ban az étterem SI eszik jól
'Abban az étteremben az ember jókat eszik.'

- (10) In quell ristorante SI è mangiato bene.
-ban az étterem SI van esz.PRTC jól
'Abban az étteremben jókat ettünk.'

(olasz, Cinque 1988)

Az olasz SI személytelen névmással kapcsolatos általános elképzelés az, hogy nincs szám/személy/nem jegye, ez teszi lehetővé az interpretáció váltakozását (Cinque 1988, Cabredo-Hofherr 2003, stb.).

D'Alessandro – Alexiadou (2003) jegygeometriai modelljében a generikus interpretációt mindig a [+GN] jegy jelenléte hívja elő. Mivel ezt az olvasatot csakis imperfektív aspektusú igék esetében kapjuk, a szerzők a [+GN] jegyet az ASP fejhez rendelik. Ha a [+participant] jegy is jelen van a mondatban, akkor generikus inkluzív olvasatot kapunk, ha nincs jelen, akkor generikus exkluzív értelmezést rendelünk a SI névmáshoz. Az individuális referenciájú SI esetében nem tételeznek [+GN] jegyet.

Krzek (2012) hasonló jegygeometriai megközelítést javasol a lengyel üres alanyok kezelésére. Elméletében a SIE_ę személytelen névmás maximális projekciója, a SIEP felelős a lengyel generikus üres alanyok inkluzív vagy exkluzív értelmezéséért. Imperfektív aspektusú igék esetében generikus inkluzív értelmezést kap a mondat, míg perfektív igealakokkal individuális referenciájú, t.sz. 1. személyű értelmezést kapunk:

(11) W Krakowie sprzedawało się dużo kwiatów.
-ban Krakko elad.IMPFV.PAST REFL sok virág
'Krakkóban az ember sok virágot adott el' (habituális múlt)

(12) W Krakowie sprzedało się dużo kwiatów.
-ban Krakko elad.PERF.PAST REFL sok virág
'Krakkóban sok virágot adtunk el.' (aktuális múlt)

(lengyel, Krzek, 2012)

Frascarelli (2007) üres alanyokra vonatkozó elméletében abból indul ki, hogy immár a gazdag morfológiájú nyelvekben sem elegendő az egyeztető morfémák jelenléte az alany licenszálásához. Elméletében minden olyan olasz mondatban, amelyben a preverbális referenciális alany üres, feltételezni kell egy topikot, amellyel az üres alany koreferens. Felfogása szerint, a radikális ÜAE nyelveket az különbözteti meg a következetes ÜAE nyelvektől, hogy másképp teljesül bennük a *Topik feltétel* (Frascarelli 2007):

(13) *Topik feltétel* (Frascarelli 2007)

- i. A topik mezőben jelen lévő [+topik] jegy láncot alkot az üres alannal.
- ii. A topik egyeztetési relációban áll az ige valamely argumentumával.
- iii. Folytonos szerkezet esetén a topik pozíció lehet üres.

Míg a radikális ÜAE nyelvekben az igei egyeztető morfémák hiánya miatt csakis a topik képes licenszálni az üres argumentumokat, a következetes és részleges ÜAE nyelvekben mind az igei egyeztetésért felelős funkcionális fej, az AGR, mind pedig a topik alkalmas erre. Bár Frascarelli univerzális érvényűnek tekinti elméletét, annak általános magyarázó ereje egyelőre még nem nyert bizonyítást.

1.2. Az üres alany paramétere napjainkban

Az *üres alany paraméter*t gyakran kritizálják amiatt, hogy nem alkalmas a parametrikus váltakozások prognosztizálására (l. Newmeyer 2004). A kritériumok, amelyek alapján az emberi nyelveket különböző típusokba sorolták, nem állták ki az idő próbáját. E kritériumok alapján ugyanis az izlandinak ÜAE nyelvnek kellene lennie, hiszen előfordulhatnak benne üres expletívumok; a radikális *pro-drop* nyelvek közül pedig egyetlen egyben sem találunk gazdag igei egyeztetési morfémarendszert, mégis megengedik az üres alany szinte minden típusát. Mindezek ellenére azt látjuk, hogy az üres alanyok elmélete rendkívül ösztönzőleg hatott számos olyan nyelv elemzésében, amelyeket azelőtt sohasem vizsgáltak ebből a szempontból.

A jelen kötet fő érdeme, hogy a már ismert ÜAE nyelvek tárgyalása mellett számos olyan tanulmányt közöl, amelyek eddig még nem, vagy csak kevésbé vizsgált ÜAE nyelvvel foglalkoznak. Helyet kapott a kötetben például a vietnámi expletív üres alanyokról szóló tanulmány, a közép-francia, valamint az ószláv üres alanyok vizsgálata, az olasz és német dialektusokban előforduló üres alanyok vizsgálata, valamint a lengyel és a skandináv üres alanyok elemzése.

2. A kötet egyes fejezeteinek rövid ismertetése

A bevezető fejezetben a kötet szerkesztői, **Federica Cognola** és **Jan Casalicchio**, áttekintik az üres alanyokkal kapcsolatos megközelítéseket. Rizzi (1982) eredeti elgondolásának ismertetése után kitérnek Jaeggli – Safir (1989) elméletére, valamint Alexiadou – Anagnostopoulou (1998) alternatív megközelítésére, majd Holmberg (2005) és Roberts – Holmberg (2010) ÜAE nyelvekkel kapcsolatos tipológiájára. Részletesen foglalkoznak Frascarelli (2007)-e diskurzus-szemantikai javaslatával, amely *Topik feltétel* néven vált ismertté, majd megemlítik Sigurðsson (2004), Cole (2009) és Barbosa (2009) javaslatait is e tárgyban.

A második fejezet szerzői, **Ciro Greco**, **Trang Phan** és **Liliane Haegeman**, a vietnámi köznyelv expletívumaival foglalkoznak:

- (14) Nó khong có ma.
EXPL NEG létezik szellem
'Nincsenek szellemek.'

(vietnámi)

Az expletívumok használata azért különös, mert számos más dél-kelet ázsiai nyelvhez hasonlóan, a vietnámi is radikális ÜAE nyelvnek tekintendő a szokásos kritériumok alapján, és ezekre a nyelvekre a lexikális expletívum használata nem jellemző. A szerzők szerint a *nó* expletívumnak [+specifikus] jegye van, és ezért jelenhet meg a kanonikus [Spec,TP] alanyi pozícióban.

A harmadik fejezetben **Ermenegildo Bidese** és **Alessandra Tomaselli** a német nyelvnek egy Észak-Olaszországban beszélt változatával, a cimbriai dialektussal foglalkoznak, amelyben az individuális referenciájú névmások soha nem lehetnek üresek, expletívumból ezzel szemben többféle is van:

- (15) ‘Z snaibet haut.
EXPL havazik ma
‘Ma havazik.
- (16) Ber gloabst=to az=ta khemm atz Lusern?
ki gondolsz=te hogy=EXPL jön -be Lusern
‘Mit gondolsz, ki jön Lusernbe?’

(cimbriai német)

A szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy a cimbriai dialektusban a *pro*-ejtés a V2 szórend eltűnésével hozható összefüggésbe, és azt állítják, hogy a cimbriai dialektus fokozatosan halad az ÜAE nyelvek irányába.

A negyedik fejezetben **Michael Zimmermann** a közép-francia *pro*-ejtéssel foglalkozik középkori szövegek vizsgálata alapján. Annak ellenére, hogy üres expletívumok és más üres alanyok is előfordulnak a szövegekben, a szerző szerint a közép-francia nem sorolható az ÜAE nyelvek közé.

Az ötödik fejezet szerzője, **Theresa Biberauer** azt vizsgálja, hol helyezkedik el az *üres alany paraméter* (ÜAP) az *Elvek és Paraméterek* elmélet paramétereinek hierarchiájában. Különbséget tesz makro-paraméterek (pl. a VO/OV szórendi váltakozások paramétere) mezo-paraméterek (üres alanyt engedélyező nyelvek tipológiája), mikro-paraméterek (pl. egy nyelv dialektális váltakozásai) és nano-paraméterek (pl. az obliquus esetű alanyok paramétere) között:

- (17) A T tulajdonság jellemző minden emberi nyelvre?
- ```

 graph TD
 Q1["A T tulajdonság jellemző minden emberi nyelvre?"]
 Q1 --- NEM1["NEM (makro-paraméter)"]
 Q1 --- IGEN1["IGEN"]
 IGEN1 --- Q2["A T tulajdonság jellemző minden lényeges lexikális fejre?"]
 Q2 --- IGEN2["IGEN (mezo-paraméter)"]
 Q2 --- NEM2["NEM"]
 NEM2 --- Q3["Csak bizonyos lexikális fejekre jellemző?"]
 Q3 --- IGEN3["IGEN (mikro-paraméter)"]
 Q3 --- NEM3["NEM"]
 NEM3 --- Q4["Csak lexikális elemek tulajdonságaira jellemző?"]
 Q4 --- IGEN4["IGEN (nano-paraméter)"]

```

Ennek megfelelően Biberauer rendszerében az Üres Alany Paraméter (ÜAP) a középszintű, azaz mezo-paraméterek között kap helyet.

**Michelle Sheehan** a hatodik fejezetben az üres alanyok egy másik nagy csoportjával foglalkozik: az időjel nélküli, infinitívuszi tagmondatok PRO alanyát vizsgálja az oroszban, az izlandiban és az európai portugálban. Ezekben a nyelvekben a kontroll-igék infinitívuszi tagmondatában előforduló PRO-nak saját, az antecedens esetétől eltérő esete van. A szerző szerint ez csakis úgy magyarázható, ha a hagyományos kontroll-szerkezeteken túl feltételezünk olyan kontroll-szerkezeteket is, ahol a PRO jegymozgatás útján kap esetet.

A hetedik fejezetben **Nerea Madariaga** az orosz kontroll infinitívuszi szerkezetek diakrón változásait vizsgálja. Azt állítja, hogy az óoroszban ezek a szerkezetek *pro* alanyt tartalmaztak, amelyeket a beszélők később már alanyi NP-mozgatás nyomaként, illetve redukált névmásként értelmeztek újra. A szerző szerint ez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a korábban következetes ÜAE nyelvként viselkedő orosz ma már részleges ÜAE-nyelvként elemzik.

**Verner Egerland** a nyolcadik fejezetben olyan angol gerundiumos szerkezetekkel foglalkozik, amelyekben a gerundium üres alanyának antecedense az egész főmondat:

- (18) [CP [EventP Unprofitable enterprises are shut down]<sub>i</sub>,  
nem nyereséges vállalkozások vannak bezárva  
  
[PRO<sub>i</sub> resulting in unemployment]].  
eredményezve munkanélküliség  
'A nem nyereséges vállalkozásokat bezárják, ami munkanélküliséget eredményez.'

A kontroll mozgató felfogása nem alkalmazható az ilyen szerkezetek esetében. Javaslatára szerint az ilyen mondatokban a főmondati EventP kontrollálja a gerundium PRO alanyát.

**Mara Frascarelli** a kilencedik fejezetben két irányban is kiterjeszti topiklánc elméletét (l. Frascarelli 2007). Egyrészt az olasz 1. és 2. személyű üres alanyokra, másrészt a finnre. Ezt oly módon teszi, hogy bevezet egy interfész láthatósági feltételt, amelynek értelmében a részleges ÜAE nyelvekben a topik-láncnak legalább egy elemét láthatóvá kell tenni az LF/PF interfész számára. Így az üres alanyok licencálása mindét nyelvben kétféle módon történhet, és a részleges és következetes ÜAE nyelvek közötti különbségek minimálisra csökkennek.

**Marta Ruda** a tizedik fejezetben az angol, lengyel és kasub üres argumentumok elemzésével foglalkozik. A lengyel és a kasub üres argumentumok összehasonlító elemzésében rámutat, hogy bár mindkét nyelv bővelkedik igei inflexiókban, a lengyel az ÜAE nyelvek közé tartozik, a kasub viszont nem.

A tizenegyedik fejezet szerzői, **Helmut Weiss** és **Anna Volodina**, az ófel-német referenciális üres alanyokkal foglalkoznak. Azt állítják, hogy míg az ófel-német következetes ÜAE nyelv volt, a mai német dialektusok a részleges ÜAE típusba sorolandók.

**Rosenquist** a tizenkettedik fejezetben Frascarelli (2007) elméletének egy alternatíváját mutatja be. Álláspontja szerint azokban a nyelvekben, amelyekben az 1. és 2. személyű üres alanyok illetve a 3. személyű üres alanyok egyeztetése között éles törés tapasztalható, Frascarelli (2007) elméletét ki kell egészíteni Cole (2009)-es Distinct Agreement (azaz elkülönített egyeztetés) mechanizmusával. Ez a mechanizmus felelős az 1. és 2. személyű üres alanyok egyeztetéséért. Azokban az esetekben, amikor az elkülönített egyeztetési mechanizmust nem lehet alkalmazni, az üres alanyokat kontextuálisan kell értelmezni.

### 3. Tanulságok

A kötetből egyértelműen kitűnik, hogy az üres alanyok elmélete korántsem homogén, sem az ÜAE nyelveket elkülönítő jegyek, sem az elkülönítő mechanizmusok tekintetében, sőt még az egyes nyelvek adatainak értékelésében sem. Bár Rizzi (1982) elmélete jelentős változásokon esett át, univerzális érvényességét sokan vitatják (l. Alexiadou – Anagnostopoulou 1998). Ennek ellenére gyakorlati haszna felbecsülhetetlen. Az adatbázis kiszélesedésével kiderült, hogy az ÜAE nyelvek száma jóval meghaladja a nem-ÜAE nyelvek számát (l. Haspelmath és tsai 2005). Bár a kötet szerkesztői csendes melankóliával veszik tudomásul, hogy az üres alanyok elmélete inkohérens maradt, mégis, mint mondják, egy inkohérens elmélet is hasznosabb, mint ha nincs semmiféle elmélet. Kötetüket nem az üres alanyok átfogó elméletének kézzelfogható bizonyítékaként ajánlják az olvasó figyelmébe, csupán gondolatébresztő, vitaindító tanulmánygyűjteményként. E célt a kötet kétségtelenül el is éri.

#### Rövidítések

|        |                               |      |                                 |
|--------|-------------------------------|------|---------------------------------|
| ASP    | aspektus                      | PF   | Fonológiai Forma                |
| EPP    | Extended Projection Principle | pro  | üres névmás                     |
| EventP | esemény projekció             | PRTC | participium                     |
| IMPFV  | imperpektív igealak           | REFL | visszaható névmás               |
| KPE    | kiterjesztett projekciós elv  | TP   | igeidő projekció                |
| LF     | Logikai Forma                 | ÜAE  | üres alanyt engedélyező nyelvek |
| PERF   | perfektív igealak             | ÜAP  | üres alany paraméter            |



**Hivatkozások**

- Alexiadou, Artemis – Anagnostopoulou, Elena (1988), Parametrizing AGR. *Linguistic Inquiry* 16: 491–539.
- Barbosa, Pilar (2009), Two kinds of subject pro. *Studia Linguistica* 63(1): 2–59.
- Cabredo-Hofherr, Patricia (2003), Arbitrary readings of third person plural pronominals. In: Matthias Weisgerber (ed.), *Proceedings of Sinn und Bedeutung*, University of Konstanz. 81–94.
- Chomsky, Noam (1981), *Lectures on Government and Binding*. Foris, Dordrecht.
- Cinque, Guglielmo (1988), On si constructions and the theory of arb. *Linguistic Inquiry* 19: 521–581.
- Cole, Melvyn (2009) Null subjects: a re-analysis of the data. *Linguistics* 47(3): 557–587.
- D’Alessandro, Roberta (2007), Impersonal SI constructions. *Agreement and Interpretation*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- D’Alessandro, Roberta – Alexiadou, Artemis (2003), Inclusive and exclusive impersonal pronouns. A feature-geometrical analysis. *Rivista di Grammatica Generativa* 27: 34–44.
- Frascarelli, Mara (2007), Subjects, topics and the interpretation of referential pro. *Natural Language and Linguistics Theory* 25: 691–734.
- Harley, Heidi & Ritter, Elisabeth 2002. Person and number in pronouns. A feature-geometric analysis. *Language* 78(3): 482–526.
- Haspelmath, Martin – Dryer, Matthew – Gil, David – Comrie, Bernard (eds.) (2005), *The World Atlas of Linguistic Structures*. Oxford University Press, Oxford.
- Holmberg, Anders (2005), Is there a little pro? Evidence from Finnish. *Linguistic Inquiry* 36: 533–564.
- Jaeggli, Osvaldo – Safir, Kenneth (1989) (eds.), *The Null Subject Parameter*. Foris, Dordrecht.
- Krzek, Małgorzata 2012. *The syntax of impersonal constructions in Polish*. PhD dissertation. University of Newcastle.
- Newmeyer, Frederick (2004), Against a parameter-setting approach to language variation. In: Pica, P. – Rooryck, J. – Craenenbroeck, van, J. (eds.), *Language Variation Yearbook*. Vol. 4: 181–234. John Benjamins, Amsterdam.
- Rizzi, Luigi (1982), *Issues in Italian Syntax*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Roberts, Ian – Holmberg, Anders (2010), Introduction. In: Biberauer, T. – A. Holmberg – I. Roberts – M. Sheenan, *Parametric Variation*. Null subjects in Minimalist Theory. Cambridge University Press, Cambridge 1–58.
- Sigurðsson, H. Á. 2004. The syntax of person, tense and speech features. *Italian Journal of Linguistics* 16: 219–251. (Special issue edited by V. Bianchi and K. Safir)

DALMI GRÉTE

Független kutató, Budapest